

RESISTANCE

PEDGOGISCH DOSSIER NR. 6

De cahiers
van de CENTRALE

WOORD- WOORD WOORD

INHOUD

De curator aan het woord	4
Situering in de context	5
Kunst verzet zich	9
Parcours	10
> Woord	11
> Materie	15
> Ruimte/Actie/participatie	18
<i>OPEN ACADEMY</i>	24
Bibliografie/Webografie	25
In de marge van expo	27
Een vooruitblik...	30
De CENTRALE	31

Dit dossier wil extra sleutels aanreiken aan leerkrachten en groepsbegeleiders die de tentoonstelling *RESISTANCE* willen bezoeken. De inhoud ervan kan gebruikt worden als ondersteuning van zowel een vrij als van een geleid bezoek. Het dossier bevat een selectie van de kunstwerken die in de tentoonstelling te zien zijn maar ook een aantal online bronnen. Verder krijgt u ook een overzicht van de activiteiten die in de CENTRALE worden georganiseerd.

We kijken ernaar uit om u in de CENTRALE te mogen verwelkomen!

TUSSEN OPSTAND EN VERZET

DE CURATOR AAN HET WOORD

In het kader van "2018, jaar van het verzet", viert de Stad Brussel de vijftigste verjaardag van 1968, het jaar van de ommekeer dat doorspekt was met uitdagingen van formaat en een symbolisch jaar ook voor de kunst en de samenleving. Voor deze gelegenheid vult de CENTRALE zijn taak als openbaar kunstencentrum in met een ambitieus project, *RESISTANCE*, dat onderzoekt op welke manier kunst de maatschappelijke en politieke uitdagingen van de afgelopen halve eeuw is aangegaan.

RESISTANCE is opgevat als een uitgebreide tentoonstelling en een platform van actie en reflectie. Aan de hand van een thematische benadering wordt bestudeerd hoe weerstand en verzet in de kunst werden vertaald. Via een dialoog tussen historisch werk uit 1968 en werk van hedendaagse Belgische en internationale kunstenaars weerspiegelt de tentoonstelling de formidabele doorbraak die plaatsvond omstreeks '68 en waarop de hedendaagse kunst tot op vandaag is geënt.

Sinds 1968 tot nu maakten kunstenaars de keuze om in te gaan tegen de voorschriften van de wereld van de kunst en om de zwakke plekken aan te wijzen die zich aftekenen in de funderingen zelf van onze overgemediatiseerde samenleving. En het is precies uit deze vele uitingen van verzet die in de kunstwerken zitten verwerkt dat de kunst (paradoxaal genoeg) al haar kracht put.

RESISTANCE laat kunstwerken zien die het resultaat zijn van een artistieke praktijk die zich openstelt voor de wereld, en die gebruik maakt van niet-conventionele materialen en middelen, voortgestuwd door het immense verlangen om de gemeenschap in beweging te zetten. Een praktijk gestoeld op diepgewortelde overtuigingen die aansluiten bij essentiële maatschappelijke thema's zoals individuele vrijheid, feminisme, mondialisering en milieu.

Centraal in deze tentoonstelling ontvouwt de rol van de kunstenaar zich als belangrijke vector van een revolutionair denken, tussen opstand en verzet.

MAÏTÉ VISSAULT

Curator van de tentoonstelling
RESISTANCE

SITUERING

Eind de jaren 1960 ziet een wijdverspreide en ongeziene verzetsbeweging het daglicht. In Europa maar ook in Japan, de Verenigde Staten, Mexico of Tsjecho-Slowakije laten jongeren van zich horen en roepen ze de maatschappij op tot verzet. Op de achtergrond van deze verzetsbewegingen speelt zich de Vietnamoorlog af, waar de Verenigde Staten zich onverschrokken in stortten. De geweldpleging van het Amerikaanse leger tegen de Vietnamese bevolking zet de burgers wereldwijd in beweging. Een verzet dat nog door andere elementen wordt aangewakkerd, zoals de bewustwording van het bestaan van een derde wereld, de halfslachtige denazificatie van West-Duitsland, de strijd van de zwarte Amerikanen voor burgerrechten of de verdrukking van de Tsjecho-Slowaakse regering die uiteindelijk zal uitmonden in de Praagse lente. De naoorlogse generatie verwerpt de vastgeroeste modellen van hun ouders en eist een maatschappelijke hervorming.¹

"Overal ter wereld weigert de jeugd het leven dat hen wordt voorgesteld. Op maatschappelijk, politiek, cultureel vlak... de weigering is totaal. De wereld die werd opgebouwd op de as van de Tweede Wereldoorlog draait te langzaam. Hun eis? Een nieuwe samenleving, niets meer en niets minder."²

In België blijft de verzetsbeweging veeleer beperkt tot de studentengemeenschap die zich solidair toont met de Franse studentenbewegingen, op de voet gevolgd door de artistieke wereld. De aanzet wordt gegeven door de studenten van de ULB, met in hun kielzog de studenten van de Brusselse kunsthogescholen (INSAS, La Cambre, IAD, INRACI, Academie voor Schone Kunsten, Conservatorium, enz.). De kunstenaars voegen zich bij het studentenverzet en bezetten onder meer het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten. Maar ook in andere steden zoals Bergen, Luik Antwerpen en Gent laten de studenten zich horen.

TE BEKIJKEN

KENT DON. *Les années 68 – La Vague*, 2018: 180'

<https://www.arte.tv/fr/videos/072424-001-A/les-annees-68-1-2/>

¹ KENT DON. *Les années 68 – La Vague*, 2018: 180'

² Citaat uit de film van KENT DON. *Les années 68 – La Vague*, 2018: 180'

ENKELE DATA³

1964-1965

Begin van de *Free Speech Movement* (Beweging voor vrijheid van meningsuiting), een studentenbeweging op de campus van de Berkeley universiteit in de Verenigde Staten.

1 MEI 1964

Betoging van 2000 studenten voor een "versnelde destalinisering" in Praag.

1965

De Verenigde Staten sturen massaal troepen naar de Oorlog in Vietnam.

3 JULI 1965

1^e betoging van de Provo verzetsbeweging in Amsterdam.

1966

De bokser Mohamed Ali wordt gewetensbezwaarde door militaire dienst bij het Amerikaanse leger principieel te weigeren omdat Amerika deelneemt aan de Oorlog in Vietnam. Hij wordt veroordeeld en verliest op die manier zijn kampioenstitel en bokslicentie.

NOVEMBER 1966

Het Russell-tribunaal of Russell-Sartre tribunaal wordt opgericht door Bertrand Russell en Jean-Paul Sartre om het beleid van de Verenigde Staten in de context van de Vietnam-oorlog aan de kaak te stellen.

15 APRIL 1967

Betoging tegen de oorlog in Vietnam, in New York en San Francisco.

2 JUNI 1967

In West-Berlijn gaat een vredesbetoging door bij wijze van protest tegen het bezoek van de sjah van Iran. De politie treedt hardhandig op en doodt hierbij een student.

7 OKTOBER 1967

Studentenbetogingen in Tokyo tegen het bezoek van de eerste minister aan Vietnam.

30 NOVEMBER 1967

Studentenbetogingen in Madrid tegen de dictatuur van Franco.

DECEMBER 1967

Oprichting van een "antistudenten"politie in Spanje.

5 JANUARI 1968

De hervormer Alexander Dubček wordt de nieuwe eerste secretaris van de Communistische Partij van Tsjecho-Slowakije. Begin van de Praagse lente.

15 JANUARI 1968

Studentenbetogingen in Leuven als gevolg van het goedgekeurde uitbreidingsplan van de Franstalige afdeling van de Leuvense universiteit.

30-31 JANUARI 1968

Tet-offensief in Vietnam. De Vietcong, het nationale bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam (FNL) profiteert van de Tet-festiviteiten (Vietnamees nieuwjaarsfeest) om een algemeen offensief te lanceren.

FEBRUARI 1968

Studenten van Leuven strijden voor een volksuniversiteit voor kinderen van Vlaamse en Waalse arbeiders en voor een Franstalige afdeling van de Leuvense universiteit op Waals grondgebied.

1 FEBRUARI 1968

Algemene staking van de Italiaanse universiteiten.

17-18 FEBRUARI 1968

Internationale betoging in West-Berlijn om steun te betuigen aan Vietnam.

MAART 1968

Studenten van Cambridge betogen tegen de oorlog in Vietnam.

4 APRIL 1968

De verdediger van de mensenrechten, Martin Luther King, wordt vermoord. In de meeste grote steden barst een opstand los. 39 personen waarvan 35 zwarten, worden hierbij gedood.

13 MEI 1968

Algemene staking in Frankrijk. Ruim een miljoen mensen komen op straat in Parijs. Het begin van een verzetsbeweging aan de ULB. De studenten bezetten de ULB. Ze eisen een hervorming en democratisering van de universiteit en stellen de oppermachtige raad van bestuur in vraag. De eerste vrije algemene vergadering wordt gehouden in het Paul-Émile Janson auditorium.

14 MEI 1968

De Ecole des Beaux-Arts van Parijs wordt bezet door de studenten en omgedoopt tot Ex-école des Beaux-Arts. Kunstenaars voegen zich bij de studenten.

28 MEI 1968

Begin van de bezetting door zo'n 200 kunstenaars van het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel dat symbool staat voor de commerciële cultuur.

20 AUGUSTUS 1968

Russische tanks vallen Tsjecho-Slowakije binnen om een einde te maken aan het liberaal communistisch regime van Alexander Dubček.

2 OKTOBER 1968

Dood van de kunstenaar Marcel Duchamp.

2 OKTOBER 1968

10 dagen voor de opening van de Olympische Spelen in Mexico wordt een studentenbetoging gewelddadig onderdrukt door het Mexicaanse leger. Hierbij vallen 200 tot 300 doden.

12-27 OKTOBER 1968

De Olympische Spelen vinden zoals gepland plaats in Mexico.

16 OKTOBER 1968

De Amerikaanse atleten Tommie Smith en John Carlos die een overwinning behaalden op de 200 meter buigen het hoofd en heffen hun in zwarte handschoenen gehulde vuist tijdens de de prijsuitreiking, bij wijze van protest tegen de apartheid in de Verenigde Staten. Ze worden levenslang uitgesloten van deelname aan de Olympische Spelen

³ SUZZONI M., 1988. Chronologie générale. *Matériaux pour l'histoire de notre temps. Mai 68: Les Mouvements étudiants en France et dans le monde*, 11-13, pp.284-303.

KUNST VERZET ZICH

KUNST VERZET ZICH

Tussen 1965 en 1975 wordt de relatie tussen kunst en politiek zwaar in vraag gesteld, waarbij de gebeurtenissen van 1968 als trigger werken. Kunst wordt ervan beschuldigd zich tot een elite te richten en aan kunstenaars wordt hun gebrek aan engagement verweten. Deze laatste nemen de kritiek ernstig en scharen zich achter de andere sociale klassen in hun dagelijkse strijd. Kunst gaat de straat op, krijgt een ander statuut en kunstenaars worden ertoe verplicht om hun positie te veranderen en hun ego te wisselen ten gunste van de gemeenschap. De geëngageerde kunstenaars promoten een "terugkeer naar de realiteit" en ontwikkelen een collectieve kunst die breekt met de gevestigde orde en met de voorschriften van de kunsthandel. Het Atelier populaire van de "ex-école des Beaux-Arts de Paris" (cf. infra) is een perfecte vertaling van deze stellingname. De nadruk komt te liggen op de actie en het verspreide concept en niet langer op de naam en faam van de kunstenaar.⁴

De kunstenaars bedenken uitdrukkingsvormen die compleet buiten de wereld van de musea vallen. Door gebruik te maken van niet-conventionele en reproduceerbare dragers zoals de affiche, het pamflet of fotografie en door een spontanere artistieke productie te promoten die vertrekt vanuit de realiteit, stellen ze het statuut van het unieke kunstwerk, een luxeproduct, in vraag. Het begrip 'verzet' krijgt uitdrukking in de materie zelf van het kunstwerk.

De tentoonstelling *RESISTANCE* brengt een dialoog tot stand tussen kunst uit 1968 die de periode perfect weerspiegelen, en hedendaagse kunst en schetst het standpunt van kunst ten overstaan van de verzetsbewegingen van 1968. De boodschap van alle voorgestelde kunstenaars is er een van politiek engagement, aanklacht en verzet.

⁴ GOLDBERG I., 1996. Entre le politically correct et l'artistically correct ou l'art collectif et la politique font-ils bon ménage? In: Face à l'Histoire. 1933-1996. *L'artiste moderne devant l'événement historique*. Catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Face à l'Histoire, 1933-1996, engagement, témoignage, vision* (19 december 1996 - 7 april 1997) georganiseerd en voorgesteld in het Centre Georges Pompidou in Parijs. Paris: Éditions du Centre Pompidou, pp. 364-369

KUNST GAAT DE STRAAT OP, KRIJGT EEN ANDER STATUUT

PARCOURS

Verschillende thema's vormen de basis van **RESISTANCE**, en kunnen worden opgevat als evenveel mogelijke parcours doorheen de tentoonstelling.

> WOORD

Atelier populaire van de "ex-école des Beaux-Arts" van Parijs / Ateliers populaires van Brussel / Ateliers populaires van Luik / Jochen Gerz / Dan Perjovschi / Guerrilla Girls / Klaus Staeck / Art Workers' Coalition / The Yes Men / VALIE EXPORT enz.

"Sois jeune et tais-toi", "Élections, piège à cons", "Il est interdit d'interdire"... Dit zijn enkele van de inmiddels legendarische slogans van 1968. Deze gepubliceerde, gescandeerde, getekende woorden vormen de voedingsbodem van de manifestaties en liggen aan de oorsprong van enkele revolutionaire artistieke methoden. Ze vormen een essentieel onderdeel van het verzet en een rechtstreekse oproep aan de toeschouwer.

**DIT ZIJN
LEGENDARISCHE
SLOGANS
VAN 1968**

GEKOZEN WERKEN

De affiches van het Atelier populaire van de "ex-école des Beaux-Arts" van Parijs & de affiches van het Atelier populaire van Brussel

La police s'affiche aux Beaux-Arts. Les Beaux-Arts affichent dans la rue. Atelier populaire de l'ex-école des Beaux-Arts de Paris, 1968 © Centre de la gravure et de l'image imprimée, La Louvière

L'art au service du peuple. Atelier populaire de l'ex-école des Beaux-Arts de Paris, 1968 © Centre de la gravure et de l'image imprimée, La Louvière

L'union fait la force contre le patronat. Roland Denaeyer © Centre de la gravure et de l'image imprimée, La Louvière

LEESTIP

L'Atelier populaire présenté par lui-même. 1968.
Paris: U.U.U.

<https://archive.org/details/LatelierPopulairePrsentParLui-mme>

Le 14 mei 1968 – de dag na de betoging in Parijs die ruim een miljoen mensen op straat bracht om te protesteren tegen de regering – bezetten studenten de Ecole des Beaux-Arts van Parijs die wordt omgedoopt tot “Ex-école des Beaux-Arts”. De lokalen zijn voortaan toegankelijk voor iedereen. De eisen van de bezetters: een hervorming van het elitaire onderwijssysteem dat de arbeiders- en landbouwersklasse zwaar benadeelt. Daarnaast leveren ze ook kritiek op de inhoud van het onderwijs en de pedagogische methoden en op de rol die de maatschappij verlangt dat intellectuelen vervullen.⁵ Het steendrukatelier wordt ingepalmd door studenten en kunstenaars om er een affiche te drukken bij wijze van steun aan de protestbewegingen: “Usines, Universités, Union”. De affiche, waar slechts een beperkt aantal exemplaren werd van gedrukt, werd verspreid in de straten van Parijs. Dit is het begin van het Atelier populaire.

“L'art au service du peuple” [Kunst ten dienste van het volk] staat te lezen op de binnenflap van het boek *L'Atelier populaire présenté par lui-même* dat eind 1968 werd gepubliceerd. Het Atelier neemt een standpunt in tegen de burgerlijke cultuur en kunst en eist een radicale verandering. Kunstenaars, arbeiders en studenten slaan de handen in elkaar om affiches te maken. Elk idee voor een nieuwe affiche wordt in groep besproken tijdens de dagelijkse algemene vergadering. Het idee wordt aanvaard als het beantwoordt aan twee criteria: “Klopt de politieke gedachte”? Brengt de affiche deze boodschap goed over?”⁶ Heel wat affiches beperken zich tot een handgeschreven tekst; men wil op de eerste plaats informeren. Wanneer affiches wel illustraties bevatten, dan gaat het vaak om een karikatuur van de generaal de Gaulle als symbool voor een traditionalistisch en conservatief Frankrijk, of van CRS, symbool voor onderdrukking. Andere vaak terugkerende elementen zijn grafische elementen zoals de fabriek of de geheven vuist, als symbolen voor de strijd.⁷

KUNST TEN DIENSTE VAN HET VOLK

Het participatieve werk rond de affiches van mei-juni 1968 wordt vergemakkelijkt door de invoering van de zeefdruk, een druktechniek die het drukken van grote volumes mogelijk maakt. De affiches worden nooit gesigneerd; de anonimiteit is essentieel met het oog op de samenwerking, maar ze dragen wel meestal een stempel die aangeeft waar ze werden gedrukt. De affiches die worden gedrukt op krantenpapier dat ter beschikking wordt gesteld door de stakende drukkerijen, worden vervolgens toevertrouwd aan “plakteams” die de straten van Parijs doorkruisen.⁸ Andere ateliers worden geopend aan de Ecole des Arts décoratifs van Parijs of buiten de hoofdstad. Ook in België doen gelijkaardige initiatieven hun intrede. Zo worden in Brussel, in juni 1968 de Ateliers populaires opgericht in de nasleep van de bezetting van het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten. Kunstenaars, vakbondslieden en studenten met dezelfde drang om een politieke boodschap van verzet te verspreiden, maken affiches in samenwerking met de arbeidersklasse. De Ateliers populaires van Brussel zullen actief blijven tot in 1974. In Luik zien de Ateliers populaires het daglicht in oktober 1968, met voornamelijk studenten. De affiches die de studenten oproepen tot verzet, worden met bescheiden middelen gedrukt.⁹

5 In: *L'Atelier populaire présenté par lui-même. 1968.* Paris: Usines Universités Union [U.U.U.], p.5.
6 In: *L'Atelier populaire présenté par lui-même. 1968.* Paris: Usines Universités Union [U.U.U.], p.10.
7 DE BRAEKELEER C. (dir.), 2008. *Mai 68. L'imagination au pouvoir.* Catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Mai Oui! L'imagination au pouvoir* (26 april – 17 augustus 2008) georganiseerd en voorgesteld in het Centre de la Gravure et de l'Image imprimée in La Louvière. Brussel: Éditions Luc Pire, pp.11-15 & GERVEREAU L., 1988. Les affiches de « mai 68 ». *Matériaux pour l'histoire de notre temps. Mai 68: Les Mouvements étudiants en France et dans le monde*, 11-13, pp.160-171.
8 GERVEREAU L., 1988. Les affiches de « mai 68 ». *Matériaux pour l'histoire de notre temps. Mai 68: Les Mouvements étudiants en France et dans le monde*, 11-13, pp.160-171.
9 DE BRAEKELEER C. (dir.), 2008. *Mai 68. L'imagination au pouvoir.* Catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Mai Oui! L'imagination au pouvoir* (26 april – 17 augustus 2008) georganiseerd en voorgesteld in het Centre de la Gravure et de l'Image imprimée in La Louvière. Brussel: Éditions Luc Pire, pp.65-68.

GUERRILLA GIRLS

GEKOZEN WERKEN

19 affiches, 1988-2018
Guerrilla Girls
(Kunstenaarscollectief opgericht in 1985, New York, USA)

Guerrilla Girls © Andrew Hinderaker, 2015 & *Get naked*, 1989 © Guerrilla Girls

Guerrilla Girls is een collectief van feministische kunstenaars opgericht in 1985. Om anoniem te blijven dragen de leden van het collectief gorillamaskers en nemen ze de naam aan van

overleden kunstenaarsvrouwen die op deze manier ook blijven voortleven. De Guerrilla Girls leveren onder meer strijd tegen de discriminatie van vrouwelijke en zwarte kunstenaars in de wereld van kunst, film en volkscultuur. Aan de hand van affiches – hun geliefkoosde medium – waarop concrete feiten en statistieken te lezen staan, belichten ze met enige humor de realiteit van de vrouw in de wereld van de kunst en in andere domeinen. Hun affiches zijn gemaakt volgens de regels van de publiciteit, met gebruik van treffende teksten en illustraties.¹⁰

“De Guerrilla Girls zijn feministische kunstenaars-activisten. Doorheen de jaren had het collectief ruim 55 leden, sommige gedurende slechts enkele weken, andere bleven tientallen jaren lid. Door anoniem te blijven, komt de nadruk te liggen op de problemen die worden aangekaart en wordt de aandacht afgeleid van onze personen. We dragen gorillamaskers in publiek en maken gebruik van feiten, humor en sprekende illustraties om de bestaande seksistische en etnische vooroordelen maar ook de corruptie in de politiek, kunst, cinema en popcultuur aan te klagen. We maken brandhout van het idee van een dominante geschiedenis door de sluier op te lichten van verzwegen verhalen, verschoppelingen en onrecht. Wij geloven in een feminisme dat discriminatie tegengaat en de mensenrechten van alle bevolkingsgroepen en genders ondersteunt. We realiseerden meer dan 100 straatprojecten, affiches en zelfklevers overal ter wereld, zoals in New York, Los Angeles, Minneapolis, Mexico, Istanboel, Londen, Bilbao, Rotterdam en Sjanghai, om er slechts enkele te noemen. We realiseren ook projecten en tentoonstellingen in musea die we aanklagen voor hun discriminerende en foute houding en praktijken aan hun eigen muren [...] Wij kunnen om het even wie zijn. Wij zijn overal.”¹¹

10 *Not ready to make nice.* Guerrilla Girls 1985-2016. Zoekersgids van de tentoonstelling, FRAC Lorraine (10 novembre 2016-19 février 2017), Metz & <http://www.tate.org.uk/art/artists/guerrilla-girls-6858>
11 <https://www.guerrillagirls.com/our-story/>

GEKOZEN WERK

New York Times Special Edition, 2008

The Yes Men
(Kunstenaarsduo opgericht in 1996, USA)

LEESTIP

De namaak editie van de New York Times:

https://www.poptronics.fr/IMG/pdf_NYTimes-SE_spreads.pdf

DE YES MEN ZIJN SPECIALISTEN IN HET ONRECHTMATIG GEBRUIK VAN IDENTITEITEN

In deze editie van de New York Times, gedateerd van 4 juli 2009¹² lezen we onder andere over het einde van de oorlog in Irak en over de beschuldiging van de president Georges W. Bush wegens hoogverraad. In werkelijkheid gaat het om een grootschalige grap georganiseerd door de Yes Men, een duo Amerikaanse activisten dat hulp kreeg van journalisten en verenigingen. Op 12 november 2008 worden in meerdere Amerikaanse steden ruim 1.200.000 exemplaren verspreid van een nagemaakte editie van de NY Times. Gelijktijdig gaat een valse website – een exacte kopie van de website van de New York Times – online waarop de titels te lezen staan van de nagemaakte krant. De Yes Men drijven het bedrog zelfs zover dat er valse publiciteit wordt verspreid zoals de multinational Monsanto die reclame maakt voor lieveheersbeestjes als natuurlijk pesticide.

De Yes Men, alias Andy Bichlbaum en Mike Bonanno zijn specialisten in het onrechtmatig gebruik van identiteiten. Via een valse berichtgeving (fake websites, onrechtmatig gebruik maken van de identiteit van grote industriële groepen, opgezette persconferenties, happenings) willen de Yes Men het heersende discours laten ontsporen en de publieke opinie sensibiliseren voor bepaalde thema's en problemen (klimaatwijziging, Amerikaanse militaire interventies, lobbying, enz.) en willen ze het ware gelaat laten zien van bepaalde politieke leiders, multinationals, machtige industriëlen en andere organisaties. Provocatie en spot zijn de sleutelwoorden van deze twee trawanten.¹³

TE BEKIJKEN

The Yes Men: New York Times Special Edition: 4'30"

<https://vimeo.com/129322969>

Les Yes Men se révoltent, ARTE Documentaire, 2016: 87'38"

https://www.youtube.com/watch?v=qk3ZINGKo2kfr/IMG/pdf_NYTimes-SE_spreads.pdf

¹² Datum verwijst naar de Amerikaanse nationale feestdag.

¹³ LECOEUR E. & PESSAR A., 2006. De l'usage de la «rectification d'identité pour Bhopal. *Multitudes*, 25, pp.159-167, <http://theyesmen.org/> & <https://www.poptronics.fr/Un-faux-New-York-Times-Yes-Men-we>

> MATERIE

Cléo Totti / Helga Goetze / Dieter Roth / Hito Steyerl / Robert Filliou / Navid Nuur / Nathalie Talec enz.

Het gebruik van niet-conventionele materialen leidde tot een verruiming en bevrijding van de artistieke vormen en methodes, en maakte van het kunstwerk een daad van verzet. Het begrip "materie" omvat hier niet alleen de vernieling ervan die deel uitmaakt van het kunstwerk, de gaten, de scheuren die het verzet vertalen van de kunstenaar tegen het materiaal, maar ook de "niet-edele" materialen die door de kunstenaar worden verwerkt in zijn kunstwerken (gebruiksvoorwerpen, gevonden voorwerpen, vergankelijke stoffen).

Robert Filliou stelt dit werk voor in het kader van een groepstentoonstelling getiteld *La fête à la Joconde*. Het kunstwerk bestaat uit een emmer, een bezem, een dweil en een kartonnen bordje met daarop "La Joconde est dans les escaliers" [De Mona Lisa is op de trap].¹⁴ De titel is een verwijzing naar *Nu descendant l'escalier* van Marcel Duchamp. In deze waanzinnige installatie wordt de mythische Mona Lisa opgevoerd als poetsvrouw. Met dit kunstwerk desacraliseert Robert Filliou – die naar eigen zeggen een "genie zonder talent" is – het meesterwerk van Leonardo da Vinci door het te associëren met een banale activiteit als het schoonmaken. Robert Filliou wil de toeschouwer ertoe aanzetten om een kunstwerk niet meteen als meesterwerk te beschouwen gewoon omwille van het feit dat het in een tentoonstellingsruimte hangt.¹⁵

FOCUS | MULTIPLE

"De kunst van de 20^e eeuw heeft onophoudelijk het begrip van kunstwerk en het daarbij horende "unieke" karakter in vraag gesteld. Net zoals het geval is bij een ets of foto, kunnen van een kunstwerk meerdere exemplaren worden gerealiseerd. Het betreft een al dan niet beperkte of onbeperkte oplage al dan niet getekend. Dit gegeven van "multiple" sluit perfect aan bij de opvatting van "kunst voor iedereen" die erg in trek was in de jaren 1960."¹⁶ Het is in het licht van deze evolutie dat heel wat kunstenaars meerdere exemplaren begonnen te maken van hun kunstwerken. Hiermee vermeden ze niet alleen de speculatie of het wel om een uniek stuk ging, maar maakten ze cultuur in zekere zin ook algemeen toegankelijk.

¹⁴ De installatie wordt gerealiseerd met voorwerpen die de kunstenaar vond in de tentoonstellingsruimte zelf. Er bestaan dus vele versies van.

¹⁵ JOUVAL S., 2012. *Robert Filliou*. Centre Pompidou, rubriek Pedagogische dossiers, geraadpleegd op 30/05/2018: <http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-Filliou/index.html>

¹⁶ In: DE MAISON ROUGE I., 2013. *L'Art contemporain au-delà des idées reçues*. Parijs: Éditions Le Cavalier Bleu, p.234.

GEKOZEN WERK

La Joconde est dans les escaliers / Bin in 10 Minuten zurück. Mona Lisa, 1969

Robert Filliou (1926, Sauve, Frankrijk - 1987, Les Eyzies-de-Tayac, Frankrijk)

TE BELUISTEREN

Robert Filliou (1926-1987), *la création permanente. Une vie, une œuvre*, France Culture, 03/02/2018: 59'

<https://www.franceculture.fr/emissions/une-vie-une-oeuvre/robert-filliou-1926-1987-la-creation-permanente>

GEKOZEN WERK

Die Wilde Frau, 1982

Helga Goetze (1922, Maagdenburg, Duitsland - 2008, Winsen, Duitsland)

*Die Wilde Frau, 1982
©Coll. Karin Pott, Estate Helga Goetze*

Twintig jaar lang trok Helga Goetze elke dag naar de treden van de Gedächtniskirche in Berlijn om er op het aanplakbord de slogan "Ficken ist Frieden" ("Neuken is Vrede") te bevestigen. Gehuld in alleen maar een geborduurde mantel en hoed wil ze met haar provocerende performance de seksuele bevrijding van de vrouw opeisen. Diezelfde boodschap verspreidt Helga Goetze ook met haar kleurige borduursels waarin zij vaak naakte figuren – meestal vrouwen – voorstelt in suggestieve poses, aangevuld met haar eisen. De kunstenaar baseert zich op passages uit de Bijbel en maakt gebruik van culturele verwijzingen en symbolen. Voor het aanklagen van de taboes die rusten op seksualiteit en voor het promoten van de seksuele vrijheid kiest ze niet toevallig voor het traditionele borduurwerk. Dit is immers een typisch vrouwelijke activiteit die voor velen symbool staat voor de onderwerping van de vrouw. In 1972 richt Helga Goetze zelfs een instituut op voor seksuele informatie in haar eigen woning. In 2007 wordt een reeks van haar borduursels opgenomen in de *Collection de l'Art Brut* van Lausanne, waarbij zij wordt ondergebracht in de categorie van outsider art als autodidactisch kunstenaar.¹⁷

¹⁷ Helga Goetze. Collection de l'Art Brut Lausanne, geraadpleegd op 04/06/2018: https://www.artbrut.ch/fr_CH/auteur/goetze-helga

FOCUS | ART BRUT

Het is de Franse kunstenaar Jean Dubuffet die in 1945 het begrip art brut invoerde, dat hij als volgt definieert: "Onder *art brut* verstaan we kunstwerken van de hand van personen die totaal geen voeling hebben met cultuur en waarin geen of weinig sprake is van nabootsing in tegenstelling tot wat vaak wordt vastgesteld bij intellectuelen. De auteurs van deze kunstvorm halen alles (onderwerp, materiaalkeuze, manier waarop de boodschap wordt overgebracht, ritme, stijl, enz.) uit zichzelf en laten zich niet inspireren door de clichés van de klassieke of trendy kunstvormen. We krijgen te maken met een zuivere, onbewerkte artistieke onderneming waarvan elke fase werd ingegeven door de auteur zelf. Kunst waarin alles in het teken staat van het 'uitvinden' en die niets te maken heeft met de kameleon- of na-aftoestanden die een constante zijn in culturele kunst."¹⁸

Met deze definitie van *art brut* wil Jean Dubuffet ook de artistieke codes en voorschriften van musea naast zich neerleggen. Hij treedt naar voor als verdediger van een hele resem kunstenaars die hij veel authentiek acht dan zijn professionele collega's.¹⁹ Hij stelt een indrukwekkende collectie samen die sinds 1974 tentoongesteld wordt in Lausanne.

Het begrip *art brut* dat door Dubuffet werd ingevoerd en dat vaak wordt gebruikt in de betekenis van "kunst van geestgestoorde mensen", kan evenwel niet worden herleid tot artistieke producties van geesteszieken. Voor Dubuffet is de kunstenaar die art brut maakt, autodidact en staat hij volledig los van de kunstgeschiedenis. Hij wil niet behoren tot de ingewijden in de wereld van de kunst.

In zijn werk dat werd gepubliceerd in 1972 voert Roger Cardinal het begrip outsider art in dat, zeer tot de schade van de auteur, wordt opgevat als een uitgebreidere versie van de *art brut*. Welke benaming er ook aan wordt gegeven (art brut, outsiderkunst, marginale kunst), feit is dat de kunststroming een grote diversiteit aan kunstenaars samenbrengt, uit zeer uiteenlopende milieus.²⁰

**“KUNST
VAN GEEST-
GESTOORDE
MENSEN”**

¹⁸ In: DUBUFFET J., 1949. *L'art brut préféré aux arts culturels*. Paris: Galerie René Drouin.

¹⁹ In: FOL C., 2015. *De l'art des fous à l'art sans marges. Un siècle de fascination à travers les regards de Hans Prinzhorn, Jean Dubuffet, Harald Szeemann*. Éditions Skira, p.13.

²⁰ Qu'est-ce que l'art outsider?, Outsider Art Fair, rubriek Art outsider, geraadpleegd op 14/06/18: http://fr.outsiderartfair.com/art_outsider

> RUIMTE/ACTIE/PARTICIPATIE

The Xerox Book / Robert Morris / Marcel Broodthaers / Erró / Ant Farm / Hans Haacke / Aernout Mik / Cécile Massart / Emilio López-Menchero / Luc Deleu / Lawrence Weiner enz.

Het dematerialiseren van de creatieve daad was een opmerkelijke en radicale stap. Door het publiek te betrekken en door vorm te geven aan acties of performances met of zonder publiek, maar ook aan spelvormen en werkwijzen, staat het concept of idee centraal in het kunstwerk. Het onthaal dat de toeschouwer aan het kunstwerk geeft is voortaan even belangrijk als het bedenken en maken ervan. Kunst moet worden ervaren, en door vorm aan te nemen in de ruimte, wordt het een vorm van verzet.

Op 28 mei 1968 wordt het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten ingepalmd door 200 kunstenaars onder wie ook Marcel Broodthaers. Ze zouden het gebouw meerdere maanden bezetten als teken van solidariteit met de studentenbewegingen en organiseren er "vrije verenigingen van culturele werknemers". Ze hekelen de kunsthandel, gaan in tegen het Belgische cultuurbeleid en veroordelen het gebrek aan hedendaagse kunstencentra. Deze nog nooit eerder vertoonde scheppende explosie met als slogan "Neen tegen de klassencultuur" (Non à la culture de classes) is een uiting van kritiek van binnenuit op de instelling die op zijn grondvesten daverd. Het is in deze context dat Marcel Broodthaers het bord creëert getiteld *Le drapeau noir*. Tirage illimité (Vert. De zwarte vlag. Onbepaalde oplage). Op het bord uit industrieel plastic is een zwarte vlag te zien gevolgd door een rood uitroepteken en het opschrift "tirage illimité" (Vert. Onbepaalde oplage). Verder staan ook de steden Amsterdam, Berlijn, Nanterre, Venetië, Parijs, Milaan en Brussel vermeld, stuk voor stuk belangrijke steden voor de verzetsbeweging in 1968. De zwarte vlag die symbool staat voor ontkenning en rebellie, is het embleem van de anarchisten. Door de vermelding "onbepaalde oplage" toe te voegen, doet Marcel Broodthaers het statuut van het kunstwerk en zijn unieke karakter wankelen en laat hij zijn werk aansluiten bij de opkomende groep van multiples. Niettemin laat hij slechts 7 exemplaren van het werk drukken. Na 1968 maakt Marcel Broodthaers nog veel dergelijke borden die hij bedrukt met tekst of illustraties en die hij zijn Industriële gedichten²¹ noemt.

21 Marcel Broodthaers, *Drapeau noir*. Musée cantonal des Beaux-Arts de Lausanne, rubriek Œuvres commentées, geraadpleegd op 16/05/18: <http://www.mcba.ch/en/collection/artists/oeuvres-commentees-art-contemporain/broodthaers-drapeau-noir/>

FOCUS | LE MUSÉE D'ART MODERNE – DÉPARTEMENT DES AIGLES

Op 27 september 1968 opent Marcel Broodthaers het *Musée d'Art Moderne - Département des Aigles* in zijn woning in de Boomkwekerijstraat in Brussel. In het museum zijn postkaarten te zien, lege vervoerkisten van kunstwerken en videobeelden. In dit parodistische museum worden de reproducties voorgesteld als waren het de originele werken terwijl de kisten de werken vervangen die ze eigenlijk moeten vervoeren. Tussen 1968 en 1972 worden nog andere afdelingen van dit fictieve museum geopend in andere steden. Ook al gaat het hier niet echt om een bijdrage maar veeleer een uiting van gereserveerdheid ten opzichte van de protestbewegingen van mei 1968 waaraan hij niettemin deelneemt, gebruikt de kunstenaar de verzetsthema's van de culturele revolutie. Met zijn fictief museum staat Marcel Broodthaers stil bij de relatie tussen de beeldende kunsten en de musea. Hij stelt het begrip museum, de werking van de kunstwereld in het algemeen en de commerciële waarde van kunst in vraag.

Aernout Mik definieert zichzelf veeleer als een beeldhouwer dan een videokunstenaar. Zijn werken zijn inderdaad geen gewone films maar vormen een installatie op zich, verwerkt in architecturale modules die in de tentoonstellingsruimte worden geïntegreerd. De schermen worden vaak op de grond geplaatst en de videobeelden worden zodanig geprojecteerd dat de personages levensecht lijken. Dit brengt een fysieke ontmoeting teweeg tussen het kunstwerk en de toeschouwer die als het ware in het werk wordt ondergedompeld. Zijn video's zijn meestal zonder klank. De kunstenaar is van mening dat een beeld zonder klank duidelijker is en door de kijker anders, met meer aandacht wordt bekeken.

In *Middlemen* zien we ontredderde makelaars in een chaotische beurs waar de vloer bezaaid ligt met papier. Er lijkt zich een beurscrash te hebben voorgedaan en de werknemers blijven verward achter, volledig op zichzelf aangewezen. De scène verwijst niet naar een of ander specifieke gebeurtenis, het is fictie. En toch roept de video bij de toeschouwer een gevoel van déjà-vu op, en doen de beelden denken aan economische crisissen uit het verleden en van de toekomst.²²

22 Sabine Maria Schmidt présente "Middlemen" d'Aernout Mik, Le magazine Jeu de Paume, rubriek Regard, gepubliceerd op 31/03/2011: <http://lemagazine.jeudepaume.org/2011/03/sabine-maria-schmidt-a-propos-de-middlemen-2001/>

GEKOZEN WERK

Le drapeau noir.
Tirage illimité, 1968.

Marcel Broodthaers
(1924, Brussel, België -
1976, Keulen, Duitsland)

GEKOZEN WERK

Middlemen, 2001

Aernout Mik (1962,
Groningen, Nederland)

TE BEKIJKEN

Aernout Mik Interview: A Sense of Uncertainty, Louisiana Channel, Louisiana Museum of Modern Art, 2014: 17'24":

<https://www.youtube.com/watch?v=P1tkzQw2Q4U>

GEKOZEN WERK

Barricade, barricade!, 2017 (Captation des actions du 6/10/2017 & du 21/10/2017 & dessins préparatoires)

Emilio López-Menchero (1960, Mol, België)

Barricade, barricade!, 2017 © Emilio López-Menchero

Het werk van Emilio López-Menchero is multidisciplinair; de kunstenaar wendt zich tot stedelijke interventies, performatieve acties, installaties, fotografie, tekenen, schilderkunst, video of geluid. Ter gelegenheid van de 9e Biennale van hedendaagse kunst van Louvain-la-Neuve, bracht Emilio López-Menchero de stedelijke interventie *Barricade, barricade!* waarin hij een barricade bouwde van materialen die hij bij de stadsbewoners ging sprokkelen, en waarmee hij reactie wilde uitlokken. De barricade is hét symbool bij uitstap van opstand en verzet en heeft een even beschermende als beperkende functie.

“De stedelijke interventie in Louvain-la-Neuve is opgebouwd uit vier bewegingen: een oproep, een inzameling, een opbouw en een afbraak. Ik doorkruis de straten van de campus verkleed als een geactualiseerde T’chanchès, en duw hierbij een handkar met de megafoon in de aanslag. Ik roep de bevolking toe: “Barricade! Barricade! Doe afstand van je broel, meubels, hout, metaal, karton, plastic en andere afval in alle maten en gewichten ...Laten we een barricade bouwen!!!” Mijn bedoeling is om een lijn te trekken, een limiet, een grens die de straat in twee deelt en die de voorbijgangers verplicht om hun tocht te staken. Louvain-la-Neuve leek mij een grote shopping mall waar ik de grens een zekere omvang kon geven. De interventie van de T’chanchès zal dus een kleine en kortstondige omleiding van het gebruikelijke consumptieafval zijn in het hart van de stad. Zij het dan op een minimale schaal, maar de interventie zal de afvalstroom toch even een halt toeroepen. Met deze recyclage zal dus een vesting worden gebouwd om weerstand te bieden. Maar weerstand tegen wat? Hoe? Waarom? Een weerstand van niks, zoveel is zeker, die uiteindelijk toch zal eindigen op de gemeentelijke stortplaats.”

Emilio López-Menchero, 2017

GEKOZEN WERK

Tihange – Sketch for a shelter studio, 2018

Cécile Massart (1949, Heidegem, België)

*Tihange – Sketch for a shelter studio, 2018
@Cécile Massart; Poster
Towards a nuclear culture
@Cécile Massart*

De meeste landen die kernenergie gebruiken, opteren voor een geologische opslag van het radioactieve afval. Deze opslagsites zijn bovengronds onzichtbaar en doen vragen rijzen over hun langetermijnbeheer. Het is immers algemeen geweten dat nucleair afval extreem lang, veel langer dan mensenheugenis, zeer gevaarlijk blijft. Sinds vele jaren gaat Cécile Massart op zoek naar een artistieke oplossing voor dit probleem, een manier om de toekomstige generaties te wijzen op het bestaan van deze sites, om hen de nodige informatie te verstrekken. Ze kwam op het idee om deze plaatsen in het landschap te markeren met de zogeheten "laboratoria", plaatsen waar wordt bestudeerd hoe de gegevens met betrekking tot opslagsites voor radioactief afval kunnen worden overgedragen. Want voor haar gaat het hier om volwaardige archeologische sites die getuigen zijn van onze beschaving. Deze laboratoria zouden tot stand komen van zodra de opslagsites worden gegraven en zouden een trefplaats worden voor wetenschappers, sociologen, kunstenaars en al wie interesse heeft, om er stil te staan bij het collectief geheugen van onze hedendaagse beschaving en om de veiligheid te verzekeren van de omwonenden.

Na een verblijf in Japan waarin Cécile Massart omwonenden ontmoet van de kerncentrale van Daichi waar zich de ramp heeft voorgedaan (prefectuur van Fukushima), bedenkt de kunstenaar plaatsen die in de omgeving van de kerncentrales staan en die zij "shelter studio's" noemt. Het zijn ruimten voor dialoog, informatie en reflectie, bestemd voor de omwonenden. In het kader van *RESISTANCE* stelt Cécile Massart een schets voor van een "shelter studio" die zou worden opgetrokken vlakbij de kerncentrale van Tihange (Huy). De omwonenden zouden er terecht kunnen voor informatie en er hun ideeën uitbrengen voor de toekomst, documenten kunnen inkijken met betrekking tot de drie reactoren van de centrale of ook de voorschriften kunnen raadplegen die gelden in geval van een kernramp. Het zou een plaats worden waar zowel politici, culturele instellingen, ondernemingen als bewoners samenkomen en waarbij zou worden samengewerkt met scholen en universiteiten om collectief te bouwen aan een positief en duurzaam kernenergiebeleid.²³

²³ Tekst geschreven op basis van een interview met de kunstenaar Cécile Massart dat plaats vond op 12 juni 2018 en dat kan worden beluisterd op de tentoonstelling *RESISTANCE*.

MEET THE ARTIST

De kunstenaar komt haar project toelichten aan de bezoeker (op woensdag 3, 10, 17, 24, 31 oktober vanaf 14 u)

TE BEKIJKEN

Interview van Cécile Massart, Andra, 2014: 4'33"

<https://www.dailymotion.com/video/x28epte>

De schets van deze "shelter studio" werd op een zeer zichtbare plaats opgehangen in de vitrine van de CENTRALE for contemporary art²⁴ en bestaat uit kunstwerken, tekeningen, foto's, video's en documenten met betrekking tot de centrale van Tihange en de opslagsite van afval met geringe tot gemiddelde radioactiviteit van Dessel (provincie Antwerpen).

"Toen ik naar de streek van Fukushima reisde, was er overal licht radioactief afval. De gazons, de planten waren bestraald, bomen waren tot op mensenhooft hoogte bewerkt met de hogedrukreiniger om besmetting bij aanraking te vermijden. Niemand wilde dit afval verwerken, dus bleef het bij de bewoners. Kleuterscholen sloegen zelf het afval op dat door kleuterleiders en ouders was verzameld (bestraalde aarde, planten,...). Ontsmette huizen grensden aan huizen die nog altijd radioactief waren door gebrek aan geld om ze te behandelen. Borden gaven aan welke huizen besmet waren zodat de bevolking er weg zou blijven. Uit mijn gesprekken met de bewoners bleek tot hun spijt dat er geen plaats was waar ze terecht konden voor informatie, tips, of waar ze van gedachten konden wisselen. Er werd hen enkel gezegd dat de centrale van Daïchi ultraveilig was. Hun vragen werden niet gehoord. Omwonenden werden als het ware buitengesloten. Het is tijdens mijn terugvlucht dat ik het idee kreeg van de "shelter studio" en ik heb beslist om de studio daar op te bouwen."²⁵

²⁴ Gelegen in de Sint-Katelijnestraat 11.

²⁵ Citaat uit het interview met Cécile Massart dat op 12 juni 2018 werd gehouden in de CENTRALE for contemporary art.

1. THE ARTIST MAY CONSTRUCT THE WORK
2. THE WORK MAY BE FABRICATED
3. THE WORK NEED NOT BE BUILT

EACH BEING EQUAL AND CONSISTENT WITH THE INTENT OF THE ARTIST THE DECISION AS TO CONDITION RESTS WITH THE RECEIVER UPON THE OCCASION OF RECEIVERSHIP

In 1968 publiceert Lawrence Weiner *Statements*, een 64 pagina's tellend boek met artistieke voorstellen die mentaal moeten worden uitgevoerd. Het kunstwerk wordt aldus herleid tot een uiteenzetting gericht aan de toeschouwer, waarbij de kunst en de kunstenaar vrijgesteld worden van de materiële uitvoering ervan. Het kunstwerk wordt slechts gerealiseerd op het ogenblik dat het idee wordt doorgegeven aan een deelnemend ontvanger.

Het werk van Lawrence Weiner, belangrijke figuur uit de conceptuele kunst, is gebaseerd op zijn intentieverklaring waarin hij zegt dat "de kunstenaar het kunstwerk kan realiseren; het kunstwerk kan worden gerealiseerd (door iemand anders); het kunstwerk kan ook niet worden gerealiseerd. Waarbij elk voorstel evenwaardig is en aansluit bij de intentie van de kunstenaar. Het is de ontvanger die op het ogenblik van ontvangst een van de mogelijkheden kiest." De kunstwerken van Lawrence Weiner bestaan voornamelijk uit statements die hij rechtstreeks op de muur schrijft met de artistieke opdrachten die de toeschouwer/ontvanger mentaal moet uitvoeren. Een nieuwe relatie met het kunstwerk komt tot stand.²⁶

FOCUS | CONCEPTUELE KUNST

Bij conceptuele kunst primeert het idee of concept boven de materiële, fysieke realisatie van het kunstwerk. Conceptuele kunst beperkt zich soms tot enkel maar voorstellen, definities of teksten. De waarde wordt toegekend aan het reflectieproces, aan het concept veeleer dan aan het object. Hiermee verleggen de conceptuele kunstenaars sinds de jaren 1960 de grenzen van de traditionele kunst. De ready-mades – gebruiksvoorwerpen die worden ontdaan van hun gebruiksfunctie en worden beschouwd als kunstvoorwerpen, waarmee het idee en niet de realisatie van belang is – van Marcel Duchamp, uitgegeven bij het begin van de 20e eeuw en door de kunstenaar in een nieuw kleedje gestopt in 1964, beïnvloeden de conceptuele kunststroming²⁷

²⁶ Lawrence Weiner, Institut d'Art Contemporain Villeurbanne/Rhône-Alpes, geraadpleegd op 16/06/18: http://i-ac.eu/fr/artistes/84_lawrence-weiner

²⁷ LEMOINE S. (dir.), 2013. *L'art moderne et contemporain*. Parijs: Larousse, pp.222-225.

GEKOZEN WERKEN

Statement of Intent, 1968

Lawrence Weiner (1942, New York, USA)

Statement of Intent, 1968
© Lawrence Weiner

OPEN ACADEMY

Parallel met de tentoonstelling transformeert de CENTRALE zich tot *OPEN ACADEMY* voor leerkrachten en studenten van verschillende Brusselse kunsthogescholen. Doel is om kunstenaars, denkers, studenten maar ook het gewone publiek een platform aan te bieden waar ruimte is voor debat en ontmoeting waar de politieke, culturele en pedagogische bestuursvormen kritisch onder de loep worden genomen. De oorzaken van de studenten- en arbeidersrevolte van 1968 worden bestudeerd om zo inzicht te krijgen in het verzet van vandaag en van morgen. Deze *OPEN ACADEMY* wordt opgevat als een laboratorium waar alle artistieke voorstellen en prospectieve werkzaamheden van de studenten worden bijeengebracht maar waar ook lezingen, performances en filmvertoningen worden georganiseerd.

Volledig programma > www.centrale.brussels

In samenwerking met:

ARBA / ISAC / CARE, La Cambre,
LUCA School of Arts, RITCS

BIBLIOGRAFIE

- ▶ *L'Atelier populaire présenté par lui-même*. 1968. Parijs: Usines Universités Union (U.U.U.), 96 p.
- ▶ DE BRAEKELEER C. (dir.), 2008. *Mai 68. L'imagination au pouvoir*. Catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Mai Oui! L'imagination au pouvoir* (26 april – 17 augustus 2008) georganiseerd en voorgesteld in het Centre de la Gravure et de l'Image imprimée in La Louvière. Brussel: Éditions Luc Pire, 96 p.
- ▶ DE MAISON ROUGE I., 2013. *L'Art contemporain au-delà des idées reçues*. Parijs: Éditions Le Cavalier Bleu, 246 p.
- ▶ DUBUFFET J., 1949. *L'art brut préféré aux arts culturels*. Parijs: Galerie René Drouin.
- ▶ FOL C., 2015. *De l'art des fous à l'art sans marges. Un siècle de fascination à travers les regards de Hans Prinzhorn, Jean Dubuffet, Harald Szeemann*. Éditions Skira, 208 p.
- ▶ GERVEREAU L., 1988. Les affiches de « mai 68 ». *Matériaux pour l'histoire de notre temps, Mai 68: Les Mouvements étudiants en France et dans le monde*, 11-13, pp.160-171.
- ▶ GOLDBERG I., 1996. Entre le politically correct et l'artistically correct ou l'art collectif et la politique font-ils bon ménage? *In: Face à l'Histoire. 1933-1996. L'artiste moderne devant l'événement historique*. Catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Face à l'Histoire, 1933-1996, engagement, témoignage, vision* (19 december 1996 - 7 april 1997) georganiseerd en voorgesteld in het Centre Georges Pompidou van Parijs. Parijs: Éditions du Centre Pompidou, pp. 364-369.
- ▶ LECOEUR E. & PESSAR A., 2006. De l'usage de la « rectification d'identité pour Bhopal. *Multitudes*, 25, pp.159-167.
- ▶ LEMOINE S. (dir.), 2013. *L'art moderne et contemporain*. Parijs: Larousse, 312 p.
- ▶ ROTMAN P., 2008. *Mai 68 raconté à ceux qui ne l'ont pas vécu*. Parijs: Éditions du Seuil, 161 p.
- ▶ SUZZONI M., 1988. Chronologie générale. *Matériaux pour l'histoire de notre temps, Mai 68: Les Mouvements étudiants en France et dans le monde*, 11-13, pp.284-303.
- ▶ *Not ready to make nice. Guerrilla Girls 1985-2016*. Bezoekersgids van de tentoonstelling, FRAC Lorraine (10 november 2016-19 februari 2017), Metz.

WEBOGRAFIE

- › Guerrilla Girls, Tate, rubriek Art & Artists: <http://www.tate.org.uk/art/artists/guerrilla-girls-6858>
- › Guerrilla Girls Website: <https://www.guerrillagirls.com/our-story/>
- › DON K. *Les années 68 – La Vague*, 2018: 180': <https://www.arte.tv/fr/videos/072424-001-A/les-annees-68-1-2/>
- › JOUVAL S., 2012. *Robert Filliou*, Centre Pompidou, rubriek Dossiers pédagogiques, gepubliceerd in april 2012: <http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-Filliou/index.html>
- › LIEGEOIS M., 2007. *Mai 68: le regard du sociologue*, interview met Marc Jacquemain, docent sociologie aan de ULg, Réflexions-Le site de vulgarisation scientifique de l'Université de Liège: http://www.reflexions.uliege.be/cms/c_13841/mai-68-le-regard-du-sociologue
- › RIVOIRE A., 2008. *Un faux New York Times? Yes Men, we can!*, Poptronics, gepubliceerd op 14/11/2008: <https://www.poptronics.fr/Un-faux-New-York-Times-Yes-Men-we>
- › Helga Goetze. Collectie van de Art Brut Lausanne: https://www.artbrut.ch/fr_CH/auteur/goetze-helga
- › *Qu'est-ce que l'art outsider?* Outsider Art Fair, rubriek outsiderkunst: http://fr.outsiderartfair.com/art_outsider
- › *Marcel Broodthaers, Drapeau noir*. Musée cantonal des Beaux-Arts de Lausanne, rubriek Œuvres commentées: <http://www.mcba.ch/en/collection/artists/oeuvres-commentees-art-contemporain/broodthaers-drapeau-noir/>
- › *Sabine Maria Schmidt présente "Middlemen" d'Aernout Mik*, Le magazine Jeu de Paume, rubriek Regard, gepubliceerd op 31/03/2011: <http://lemagazine.jeudepaume.org/2011/03/sabine-maria-schmidt-a-propos-de-middlemen-2001/>
- › *Lawrence Weiner*. Institut d'Art Contemporain Villeurbanne/Rhône-Alpes: http://i-ac.eu/fr/artistes/84_lawrence-weiner

IN DE MARGE VAN DE TENTOONSTELLING

SCHOLEN EN VERENIGINGEN

› Actief geleid bezoek

Geschied voor elke studierichting

Duur: 1 u - Prijs: 50€ - Maximum 20 leerlingen per gids - Gratis voor begeleidende leerkrachten

Laat je meevoeren naar de wereld van de kunstenaars door een van onze professionele gidsen die met de leerlingen in gesprek gaan.

› Bezoek zonder rondleiding

Geschied voor elke studierichting

Gratis tot 18 jaar- Gratis voor begeleidende leerkrachten

U kiest uw eigen parcours langs de kunstwerken die u zelf kiest in functie van uw project en uw voorkeuren. We raden evenwel aan om de openingskalender van de CENTRALE te consulteren om zeker te zijn dat uw parcours mogelijk is op de voorziene bezoekdag.

› Bezoek met Volty

Voor lagere schoolkinderen

Duur: 1 u – Geleid of individueel bezoek – Gratis gids – Prijs: 50€ indien geleid bezoek – Gelieve te reserveren voor een groter bezoekcomfort

Volty, de mascotte van de CENTRALE, bezoekt de tentoonstelling samen met de kinderen die met behulp van een ludiek opgevatte bezoekersgids worden uitgenodigd om de werken op hun persoonlijke manier te observeren en interpreteren.

Reserveren is verplicht voor deze activiteiten (minimum 3 weken vooraf):

+32 (0)2 279 64 44 of info@centrale.brussels

› Tussen de lessen door

Gratis bezoek voor leerkrachten en buitenschoolse verenigingen

De CENTRALE nodigt u uit om de tentoonstelling te ontdekken tijdens een exclusief geleid bezoek gevolgd door een lunch! Aan het einde van uw bezoek ontvangt u een pedagogisch pakket om uw volgend bezoek optimaal voor te bereiden.

Concreet: Woensdag 10 oktober 2018 om 13 u – Duur: 1 u 30 – Prijs: gratis voor leerkrachten – De lunch wordt u aangeboden – Reserveren is verplicht: info@centrale.brussels

› Lerarenkamer

Een online pagina speciaal bestemd voor leerkrachten!

U vindt er alle info over de activiteiten die bedoeld zijn voor leerlingen, over de gratis bezoekmogelijkheden voor leerkrachten en over de pedagogische bronnen met betrekking tot de tentoonstellingen. www.centrale.brussels

KIDS

> KIDS gids

Een gratis spelparcours dat de allerjongsten de tentoonstelling laten ontdekken. Gratis te verkrijgen aan het onthaal!

IEDEREEN

> Een zondag in de CENTRALE

Op zondag 07/10/18 - 04/11/18 - 02/12/18 - 06/01/19 om 11.30 u - Prijs: bezoek inbegrepen in het toegangsticket

De CENTRALE nodigt u uit om de tentoonstelling *RESISTANCE* te ontdekken in het gezelschap van een professionele gids!

> Brussels Museums Nocturnes @ CENTRALE

18/10/2018 - 17>22 u - Prijs: 4/2/0€

> Workshops in de CENTRALE

Generatieoverschrijdende ateliers (vanaf 8 jaar) - Prijs: 5€

Van 14 tot 16 u op woensdag

Van oktober tot december > 03/10/18 - 17/10/18 - 7/11/18 - 21/11/18 met de kunstenaar Ninon Mazeaud

Van december tot januari > 05/12/18 - 19/12/18 - 09/01/19 - 23/01/19 met de kunstenaar Mahé Ripoll

Van april tot mei > 10/04/19 - 24/04/19 - 08/05/19 - 22/05/19 met de kunstenaar Katherine Longly

Een creatief rendez-vous op woensdagnamiddag!

In zijn streven naar nieuwe manieren om hedendaagse kunst te benaderen, nodigt de CENTRALE u uit voor zijn generatieoverschrijdende ateliers!

Tijdens een 2 uur durende initiatie laat een kunstenaar u kennis maken met zijn kunstvorm, waarbij u de kans krijgt om nieuwe technieken en expressievormen uit te proberen (keramiek, schrijven, klankcreatie, etsen...)

Info en inschrijvingen:

info@centrale.brussels

02 279 64 44

www.centrale.brussels/ateliers

> CENTRALE Cinema

De CENTRALE stelt, in samenwerking met het Centre du Film sur l'Art, CENTRALE Cinema voor, een aanbod van kunstfilms die tijdens de middagpauze worden vertoond. Prijs: 7€ (toegang tot de tentoonstelling is inbegrepen)/5€/3€

• >24/10/18 - 12:30: Yves Klein, la révolution bleue

Een film van François Lévy-Kuentz (FR - 2006 - 52')

De egocentrische, zelfingenomen, onuitstaanbare maar onweerstaanbare Yves Klein... In amper tien jaar heeft de kunstenaar de wereld van de kunst ingewijd in het onmogelijke. Met zijn geheel persoonlijke lijfspreuk "Waarom niet!". Monochrome doeken, een eigen kleur uitvinden, naakte vrouwen gebruiken als penselen, met vuur spelen... Aan de hand van archiefbeelden, kunstwerken en fictie realiseert François Lévy-Kuentz een fascinerend portret. Hij kiest voor de ik-vorm en neemt ons op die manier mee in een verrassend intiem en ontroerend verhaal waarin hij het pad belicht van een uitzonderlijk artistiek avonturier.

• > 12/12/18 - 12:30: Se Torno: Ernest Pignon-Ernest et la figure de Pasolini

Een film van het Sikozeel Collectief (FR/IT met Franse ondertitels FR - 2016 - 60')

Veertig jaar na de moord op Pier Paolo Pasolini onderneemt de kunstenaar Ernest Pignon-Ernest een reis naar de plaats waar de dichter heeft gewoond, die hij heeft doorkruist en waar hij uiteindelijk is gestorven. Op zijn weg kleeft de kunstenaar op de muren een reusachtige tekening waarop Pasolini te zien is met in zijn armen zijn eigen dode lichaam. Een verhaal tussen verleden en heden dat de dichter terugbrengt naar de stad en haar bewoners, en waar hij de plaats krijgt die een dichter waardig is.

• >16/01/19 - 12:30: Helena Almeida - Pintura habitada

Een film van Joana Ascensao (PT met Franse ondertitels FR - 2006 - 52')

Helena Almeida wordt beschouwd als een van de meest vooraanstaande hedendaagse kunstenaars en is sinds de jaren 1970 een belangrijke figuur in de performatieve en conceptuele kunstwereld. Het werk van Almeida wordt vooral gekenmerkt door het belang van het lichaam. Als tegenstrijdige plaats van zowel politieke als persoonlijke expressie, raakt het lichaam aan de omringende wereld die het manipuleert. De film speelt zich volledig af in het atelier waar het gefragmenteerde of deels verscholen lichaam van de kunstenaar de inzet wordt van het creatieve proces van zowel kunstenaar als cineast.

EEN VOORUITBLIK ...

› Sophie Whettnall – Etel Adnan 04/04/19 > 04/08/19

Sophie Whettnall (1973, Brussel, België) werkt met video, fotografie, installaties en performance. Sinds de jaren 1990 bestudeert Sophie Whettnall in haar werk de krachten die onze relatie met de ons omringende wereld definiëren door deze te concretiseren en te documenteren. Sophie Whettnall focust zich onder meer op het licht: ze analyseert de aanwezigheid van licht, de overgangszones en de zones waar geen licht is. Het gevoelige doch krachtige oeuvre van Sophie Whettnall stoelt op een dialectische spanning en een streven naar het tot stand brengen van een dialoog tussen tegenstrijdige concepten en percepties: tussen zachtheid en sensualiteit, tussen yin en yang, tussen vrouwelijkheid en mannelijkheid,... Haar werk bevat ook autobiografische elementen. Naast nieuw werk zal de kunstenaar ook een installatie in-situ realiseren.

Sophie Whettnall koos ervoor om kunstenaar, schilder, filosoof, schrijver Etel Adnan (1925, Beyrouth, Libanon) uit te nodigen. Adnan woont in Parijs na eerst lange tijd in Californië te hebben geleefd waar zij filosofie doceerde en ook is begonnen schilderen. Etel Adnans schilderijen waren reeds te zien op heel wat internationale tentoonstellingen (Dokumenta 13, Serpentine Gallery, ...). Ze schildert berglandschappen, zoals ondermeer de Mount Tamalpais nabij San Francisco die zij kon zien vanuit haar woning in Sausalito. Het betreft een heilige berg voor de indianen, die tot op vandaag zeer belangrijk is voor haar en waar ze tal van schilderijen van heeft gemaakt. "De berg is als het ware mijn tuin geworden. Voor Cézanne was de Mont Sainte-Victoire geen berg meer, het was een absolute waarde, het was schilderkunst" schreef zij in 1986, in haar boek *Voyage au Mont Tamalpais*.

De Mercator Uitgeverij zal ter gelegenheid van de tentoonstelling een monografie uitgeven gewijd aan Sophie Whettnall.

DE CENTRALE

› Een sterke Brusselse identiteit met een internationale dimensie

Het hedendaags kunstencentrum van de Stad Brussel, dat werd geopend in 2006, wil de Brusselse kunst meer uitstraling geven en zowel gevestigde waarden als opkomend talent in de kijker plaatsen, van eigen bodem maar ook van over de grenzen heen. De CENTRALE wil stilstaan bij de hedendaagse creatie en haar relatie met de samenleving van vandaag. Met zijn programmatie wil het centrum kunstwerken tonen die de grenzen van kunst aftasten zonder een eenzijdige visie op creaties op te dringen. In het licht hiervan kiest de CENTRALE voor thematentoonstellingen, projecten die vorm krijgen dankzij een samenwerking tussen Brusselse en buitenlandse kunstenaars, en steunt het centrum ook actief jonge kunstenaars. De CENTRALE wil een open plek zijn, gericht op de stad en haar bewoners. Het wil de maatschappelijke samenhang versterken, aanzetten tot openheid naar de wereld en tot een dialoog rond hedendaagse creatie. Dit streven vertaalt zich in onder meer generatieoverschrijdende workshops, participatieve projecten, ontmoetingen met de kunstenaars en samenwerking met het kunstonderwijs van de stad en andere instellingen die de hedendaagse creatie in al haar vormen behartigen.

› Elektrisch verleden

De CENTRALE heeft zijn hoofdkwartier in de allereerste elektriciteitscentrale van Brussel (1893). Dit verleden leverde het centrum zijn naam en een semi-industriële architectuur op.

› CENTRALE.box

Parallel met de hoofdtentoonstelling stellen laureaten van allerhande wedstrijden (Médiatine/ArtContest/Watch this space) of jonge artiesten op uitnodiging van een gevestigde waarde hun nieuwste creaties voor.

› CENTRALE.lab

Dit lab stelt sinds oktober 2016 op het Sint-Katelijneplein nr. 16 de laureaten voor van een jaarlijkse projectoproep gericht aan jonge Brusselaars. Na te zijn geselecteerd door een vakjury, stellen ze er hun eerste solotentoonstelling voor.

› EXTRA MUROS Le Grand BanKet van Françoise SCHEIN (2016)

Het Grand BanKet, grootschalig participatief project op initiatief van de Belgische kunstenaar Françoise Schein, bracht ruim 120 buurtbewoners, jong en oud en van diverse herkomst samen voor de creatie van een collectief kunstwerk ter gelegenheid van de 10e verjaardag van de CENTRALE. De tien keramieken tafels zijn te bewonderen op het Sint-Katelijneplein, tegenover de Zwarte Toren.

INFO

CONTACT

Laura Pleuger
Publieksverantwoordelijke
laura.pleuger@brucity.be
+32(0)2 279 64 72

CENTRALE for contemporary art
Sint-Katelijneplein 44
1000 Brussel

www.centrale.brussels

WOE > ZON 10.30 > 18 u

Gesloten op feestdagen en tijdens de opbouw of afbraak van tentoonstellingen

COLOFONON

Teksten
Laura Pleuger, Maité Vissault

Vormgeving
Clémence Cassells
marcelcollectif.be

Vertaling
Ann Michiels

